

leveleinek, jelentéseinek tanulsága szerint, hogy a lengyelországi orosz befolyás megnövekedését az oroszok Oszmán Birodalom elleni expanziós törekvései gyengíthetik. Erre már küldetése korai szakaszában rájött, amikor éppen Varsón keresztül vezetett útja a krími területre. A francia diplomácia célja ebben a helyzetben egy orosz–török háború kirobantása volt, a lengyelországi orosz befolyás csökkentése céljából. Lengyelország politikai függetlenségének, de legalábbis a térség francia befolyásának a növelése volt tehát a legfőbb kívánság ebben a helyzetben, melynek a krími francia konzul teljes mértékben alávetette bahcsiszeráji állomáshelyén diplomáciai törekvéseit, maximálisan betartván a számára adott követi utasítást (vö.: 2. sz. forrással, 51. skk. o.).

1768. júliusban a konfliktus a török–orosz határon háborúhoz vezetett, mint ezt Tott báró helyesen látta előre. A háború pedig egy újabb nemzetközi konfliktushoz, az ún. keleti kérdéshez vezetett. Tott feladata ebben a helyzetben két éven keresztül a francia külügyminiszter, Choiseul, valamint Vergennes folyamatos tájékoztatása volt mind a diplomáciai, mind pedig a hadi események tekintetében. A missziónak a krími tatár kán halála vetett véget 1969-ben, mert annak utódja már nem tartott igényt a konzul szolgálataira.

A jelentések alapján egy nagyon tájékozott, széles látókörű és éles szemű diplomata képe bontható ki a szemünk előtt, aki pontosan tudta követni és értékelő megjegyzésekkel továbbítani nemcsak a bahcsiszeráji udvar politikai törekvéseit, hanem ezen keresztül a konstantinápolyi eseményeket is, mind a politikai, mind a katonai, mind pedig a diplomáciai viszonyrendszerben. Ehhez azonban nemcsak a krími kán és az Oszmánok, hanem a török–francia, az orosz–lengyel, az orosz–Oszmán és a kelet-európai–török diplomáciai és politikai kapcsolatrendszert kellett naprakészen ismernie és figyelnie. Meg kell említeni, hogy a krími tatár kánságban való eligazodásban segítségére volt a neves orientalista, diplomata, ekkor még pályája elején tartó ifjú Pierre Jean-Marie Ruffin (1742–1824), aki ebben az időszakban közvetlenül a tatár kán környezetében tartózkodott. (Bővebben lásd erről *Henri Dehérain*: *La vie de Pierre Ruffin, orientaliste et diplomate 1742–1824*. három kiadást is megért, Párizsban először, 1929-ben megjelent könyvét és Tóth Ferenc bevezetőjét a forráskiadványban, irodalommal, 29. skk. o.)

Mint említettük, Tott krími küldetése rövid, de nagyon hasznos és sikeres volt, a francia diplomácia krími tevékenysége megelégnült, a francia udvar megbízható és árnyalt információkat kapott követétől a térségben zajló eseményekről. A sikeres küldetés ezen kívül szakmailag is jól megalapozta a báró további, több évtizedes konstantinápolyi misszióját.

Kincses Katalin Mária

PETER MACHO (A KOL.)

REVOLÚCIA 1848/49 A HISTORICKÁ PAMÄŤ

(*Historický ústav SAV, Bratislava, 2012. 306 o. ISBN 978-80-89396-19-1*)

A magyar turista, aki a Tátrában kirándulva elvetődik a Tátra fővárosának is nevezett Poprád egyik külső városrészére, az egykori Szepesszombat hangulatos, reneszánsz és barokk polgárházakkal körbevett főterére, láthat egy viszonylag magas, fehér kő obeliszket, amelyen fekete fém betűk hirdetik szlovákul, hogy az emlékmű az első világháború áldozatainak emlékét őrzi. Csak ha egészen közel hajolunk az obeliszkhez, akkor vehetjük észre a fekete betűk alatt meghagyott eredeti (az új felirat által szó szerint felülírt) magyar bevésést, amelyről már lekopott az aranyozás, miszerint e hosszúkás kőtömböt még a dualista Magyarországon állították fel, 1848–1849 emlékére. Bár ez az igen különös emlékhely csupán kiragadott példa, mégis jól illusztrálja azt a tényt, hogy 1848–1849 emlékezte kapcsán a szlovák és a magyar történelemértelmezések még messze állnak egymástól. Nagyon leegyszerűsítve a dolgot: jelenleg nem létezik olyan narratíva, amelyen belül Kossuth Lajost és Ludovít Stúrt is egyaránt kiemelkedő, korszakos politikusként ábrázolhatjuk. Mindez persze nem jelenti azt, hogy ezen a helyzeten nem lehet változtatni. Az egyik lehetséges mód, ha nem közvetlenül az eseményeket kutatjuk, és azok különböző értelmezéseit próbáljuk összehangba hozni

(ami jelenleg még valóban lehetetlen küldetésnek tűnik), hanem magukat a kortársi vagy utókori értelmezéseket vetjük tudományos vizsgálat alá, azaz megvizsgáljuk, hogyan alakult ki ez a két elentmondó narratíva és a két, össze nem egyeztethető diskurzus. 1848 kapcsán a szlovák történetírás leginkább előremutató eredményei az elmúlt években épp ezen a területen születtek: 2005-ben a szlovák nemzeti mítoszokat feldolgozó tanulmánykötetben több írás is ide kapcsolódott, két évvel később, 2007-ben pedig az *OS* című folyóirat egy tematikus számot szentelt az 1848-as szlovák vezetével, Ludovít Štúrral kapcsolatos szlovák nemzeti emlékezetet vizsgáló tanulmányoknak. A Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézete pedig 2012-ben jelentette meg *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť* (Az 1848/49-es forradalom és a történelmi emlékezet) címmel a jelen recenzió tárgyát is képező, tizenegy tanulmányt tartalmazó kötetet, amely kifejezetten az 1848-as események recepciójára fókuszál. A kötet alapjául egy, szintén a SZTA által, 2009-ben szervezett konferencia szolgált. A szerkesztő, Peter Macho, a SZTA Történeti Intézetének tudományos munkatársa az előszóban kiemeli, hogy a szlovák történetírásban mindaddig s különösen az elmúlt években – szemben a magyar történetírással – nem számított központi témának e két év története, s ezt a hiányosságot szeretnék pótolni „elsősorban a nemzeti emlékezet [...] és a helyi emlékezet kutatásával”. A tizenkét szerző közös módszertani alapjaként az emlékezetkutatás legmeghatározóbb irányzatát, a Pierre Nora-féle, az emlékezet helyére (*lieux de mémoire*) irányuló kutatásokat jelöli meg, és arra szeretne rámutatni, hogy „a közös és azonos történelmet a különböző társadalmi/nemzeti kontextusokban hogyan élték meg és érezték át (illetve élik és érzik át még ma is gyakran) teljesen különböző módokon, és esetenként hogyan válnak ezek az eltérő megélések konfliktusok forrásává”. Macho előszaváról beszélve érdemes még két dolgot kiemelni: az egyik, hogy a szélesebb közönségnek is ajánlott kötet nem titkolt célja nem csak az, hogy bővítse a szlovák olvasónak az 1848-as eseményekről szóló tudását, hanem hogy erősítse a saját történelméhez való kritikusabb hozzáállást is. A másik, hogy kifejezetten előremutató módon a szerkesztés során arra törekedtek, hogy az események magyar szereplőinek a nevét sehol ne szlovákosítsák – mindez nem csak az elmúlt évtizedek, de számos jelenlegi szlovák történetíró gyakorlatát tekintve is példamutató teljesítmény.

Az első, bevezető tanulmány Elena Mannová munkája, aki az 1848-as események sajtó-, illetve tágabb értelemben vett médiareprezentációját tekintette át, s arra a következtetésre jutott, hogy az eseményekhez kapcsolódó emlékezet alacsony intenzitásának ugyan strukturális okai vannak (hiszen 1918-ig a szlovák értelmezés nyilvánosan nem volt elfogadott), ugyanakkor központi szerepet ez után sem játszottak az akkori események a szlovák nemzeti emlékezetben. Ebben a szlovák emlékezet egyébként (ellentétben a magyarral) hasonlít a legtöbb európai nemzeti emlékezetre, ahol ezek az események – inkább feledésbe merülni látszanak. (Mannová írásában olvashatunk egyébként a fent említett szepesszombati emlékmű különös „átkódolásának” történetéről is).

A kötet négy tanulmányt tartalmazó első blokkja 1848–1849 ideológiai (nagypolitikai, regionális politikai, kisebbségpolitikai és történettudományi) átértelmezéseit tekinti át. Az első írásban Dušan Škvarna, 1848–1849 legelismertebb szlovák szakértője az események szlovák történeti feldolgozásait tekinti át az 1848-as szlovák fegyveres megmozdulások történetét először megíró Mikuláš Dohnány 1850-ben megjelenő kötetétől a Mannová által is említett jelenkori érdektelenség megnyilvánulásaiig. Az alapos és részletgazdag tanulmány legérdekesebb része kétségtelenül az a tekintélyes szakasz, amelyben Škvarna Daniel Rapant munkásságát tárgyalja. A magyar nyelvet Szokolcán, Juhász Gyulától, a történettudomány alapjait pedig Párizsban, a Sorbonne-on, Émile Durkheimtől tanuló Rapant 1924-ben kezdte feltárni a szlovák 1848-at. Amikor közel fél évszázaddal később, 1972-ben kijött e munkájának utolsó kötete, az egész monumentális vállalkozás 15 000 kéziratos oldalra rúgott, több mint 3000, addig többnyire ismeretlen dokumentummal. A munka monumentalitása ellenére (vagy inkább valószínűleg éppen azért) Rapant tudományos eredményei alig befolyásolták 1848–1849 értelmezését Szlovákiában és Magyarországon. Komolyabb (de érdemnek aligha nevezhető) vita is egyedül a szabadabb légkörű 1960-as években alakult ki, mivel ekkor Rapant is nyíltabban fejthette ki nézeteit, s így mind Csehszlovákiában, mind Magyarországon heves ideológiai támadások érték a sztálinista-marxista történészek részéről. A következő tanulmányban Halász Iván 1848 magyar nemzeti emlékezetben betöltött szerepét mutatja be kiegyensúlyozottan, míg Alica Kurhajcová március 15-e nyilvános ünnepléseit veszi górcső alá a dualizmus kori Zólyom, Gömör és Kishont vármegyékben. Vizsgálatában különbséget mutat ki a vizsgált megyék magyar, illetve vegyes vagy túlnyomórészt szlovák többségű városainak ünnepei között: míg

a színmagyar Rimaszombatban például a magyarok államalkotó szerepét, a hazafias érzés ápolását és a forradalom hőseinek tiszteletét emelték ki e nemzeti ünnep alkalmával, addig Besztercebányán vagy épp Zólyomban a történelmi emlékezet identitásalakító szerepét az asszimiláció és a nemzeti homogenizáció igénye egészítette ki. Simon Attila *Maďarská komunita, štátna moc a 15. marec v období prvej Československej republiky* (A magyar közösség, az államhatalom és március 15. az első Csehszlovák köztársaság időszakában) címmel arról ír, hogy március 15-e nyilvános megünnepelését mennyiben befolyásolta a csehszlovák állami környezet a második világháború kitörése előtt. Az alapos, bőséges levéltári anyagra támaszkodó tanulmányból kiderül, hogy az államhatalom (egyébként anélkül, hogy ezt nyíltan kimondta volna), „a Csehszlovák állam integritása elleni megnyilvánulásnak, a közrendet veszélyeztető akciónak” tartotta, és komoly rendőri erőket mozgósított bármilyen, a dátum ünnepélyességére utaló megnyilvánulás (akár ünnepi ruha viselete) ellen. Így például az sem csoda, ha a két világháború közti csehszlovákiai magyar sajtót átnézve, soha nem találkozhatunk március 15-e környékén ünnepi írásokkal, vezércikkkel.

A második rész két írásból áll, amelyet a forrásbázisaiak különlegessége kapcsol össze. Roman Holec a forradalom instrumentalizációját és a különböző ideológiai-politikai irányzatok történelmi emlékezetébe történő beágyazódását vizsgálta a dualizmus korabeli magyar és szlovák élclapok (elsősorban a *Borsszem Jankó*, az *Üstökös* és a *Bolond Istók*, valamint a *Černokňazník*) 1848-as témájú karikatúráit és vicceit felhasználva. Írása bebizonyítja, hogy e könnyed forrás kutatása is komoly és releváns eredményekhez vezethet. Jan Randák cseh történész ugyancsak szokatlan forrásbázist használt: a Frankfurti parlament Bécsben kivégzett követének, Robert Blumnak az utolsó perceit, illetve halálát megörökítő képek ikonográfiai elemzésén keresztül a kivégzettekhez kapcsolódó mítoszok születésének folyamatát mutatja be. Mivel a rá célzó katonák előtt hajadonfőtt, fehér ingben fél térdre ereszkedő, nagy szakállú, törvénytelenül kivégzett férfiről készült képek, amelyekből egy bő válogatást közöl a kötet, a magyar olvasó számára azonnal Batthyány Lajost idézik meg, érdekes lehetne egy olyan vizsgálat is, amely a két kivégzést ábrázoló korabeli képeket és a hozzájuk kapcsolódó mítoszokat megkísérelné párhuzamosan, egymással összevetve elemezni.

A harmadik részben Daniela Kodajová, Peter Macho és Elena Kurincová írásait olvashatjuk. Daniela Kodajová (akinek a cikke *Az 1848–1849-es forradalom szlovák emlékezete 1918-ig* címmel a *Kor/ridor* folyóirat 2014/1. számában magyarul is olvasható) az 1848–1849-es események résztvevőinek közvetlen reakcióit és az események szépirodalmi reprezentációit vizsgálva, az események átértékelésének állomásait és a résztvevők megítélésének változásait elemzi, az áldozatok mártírrá válásának, a vezetők szakralizálásának a folyamatát és azt a processzust, ahogy a szlovák résztvevők győztesekből becsapottakká, majd hazafiatlanokká váltak az utókor szemében. Az első világháborús Milan Rastislav Štefánik tábornok mitizálásáról és nemzeti szimbólummá válásáról kiváló monográfiát író Peter Macho, a kötet szerkesztője azt vizsgálja, hogy az egyes XX. századi megemlékezők hogyan vontak párhuzamot az 1848-as katonai vezető, Jozef Miloslav Hurban és az első világháború után repülőgép-szerencsétlenségben elhunyt Štefánik között, és ez által hogyan konstruálták meg a nemzeti szabadságért folytatott küzdelem folyamatosságát, 1848 és 1918 közötti megszakíthatatlanságát. Elena Kurincová az 1848-as események megünnepelésének századik évfordulóját választotta vizsgálati tárgyául, ami kifejezetten hálás téma, hiszen egy rövid idő alatt igen dinamikus változó jelenségeket figyelhet meg a kutató. Az eseményekről való nyilvános, politikai és történettudományi megemlékezések ugyanis természetesen kezdetben egészen más mederben folytak, mint a kommunista hatalomátvétel után, amely azonban bizonytalan, nem kanonizált értékorientációja miatt még viszonylag széles kereteket nyújtott a különböző értelmezéseknek.

A kötetet Feischmit Margit és Rogers Brubacker eredetileg angolul a *Comparative Study of Society and History* című folyóiratban megjelent közös tanulmánya zárja, amely 1848 150. évfordulójának megemlékezéseit hasonlította össze Magyarországon, Romániában és Szlovákiában.

A kötet egyenletesen magas színvonalú írásai bebizonyítják, hogy a mai Szlovákia területének 1848-as múltjáról szóló két, egymással párhuzamosan létező, nem azonos intenzitású, de egymással ellentétes történet kutatása releváns eredményekhez vezethet, sőt, az emlékeztörténeti megközelítés egyfajta Ariadné fonalaként is működhet, amely segítségével a későbbiekben akár nem csak az emlékezet, de 1848 főbb eseményeinek megítélése tekintetében is közös nevezőre juthatunk.

Demmel József